

”Tilbage gennem fortiden til nutiden”

– ad veje der findes i dag til mælkeveje, der var engang

**En lokalhistorisk cykeltur
i Øster Brønderslev-området**

Velkommen til denne tur, der vil bringe jer rundt i både området og historien ligesom de to tidligere ture, der også er beskrevet i små hæfter med historier om nogle af stederne langs ruterne.

Denne rute vil bringe jer ad veje, der findes, til veje der var engang. I vil komme rundt i området nord for Øster Brønderslev. Ingen steder er natur og landskab upåvirket af menneskers virke gennem tusinder af år, og undervejs vil jeg fortælle om spor og nogle af de ændringer, der er sket i landskabet gennem tiden.

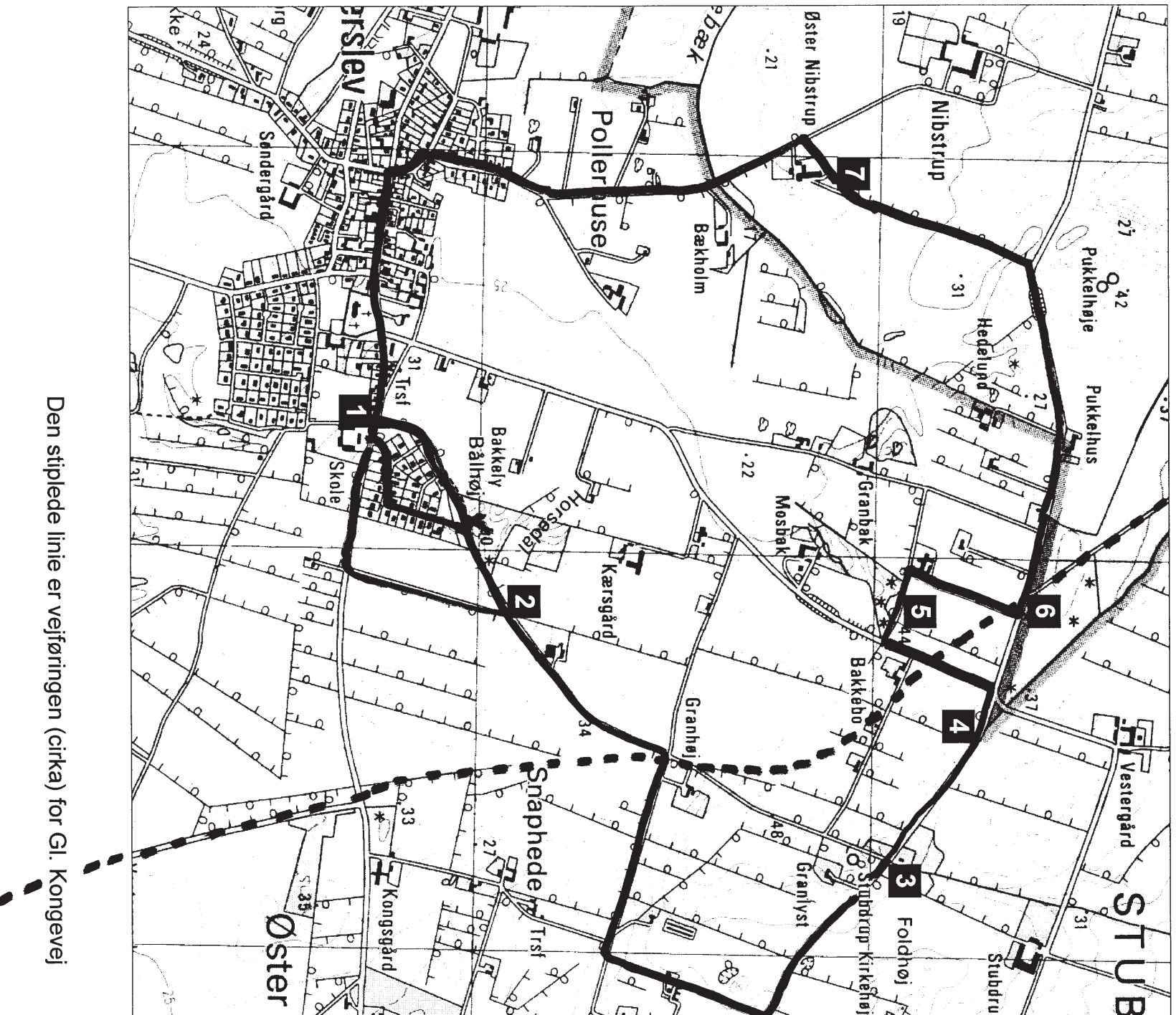
Per Drustrup Larsen
Lokalhistorisk Arkiv for Øster Brønderslev-Hallund Sogne

© 2004 Per Drustrup Larsen
Telf. 9881 1453
per@drustrup.dk

”Tilbage gennem fortiden til nutiden”

– ad veje der findes i dag til veje, der var engang

Lokalhistorisk cykeltur i Øster Brønderslev-området

Den stiplede linie er vejføring for Gl. Kongevej

1: Danserhøj - Hulvejen

Danserhøj

I 1807 bad den daværende konge landets præster om at indberette alle de lokale fortidsminder og andre lokale historiske mærkværdigheder til Oldsagskommissionen af 1807. De blev i 1996 genudgivet i en bog, og her kan man læse om de 63, som den daværende præst i Øster Brønderslev og Hallund Sogne, Immanuel Jermiin, indsendte den 26. november 1809. Han fortæller især om de mange gravhøje, og den første han beskriver, er Dandser-Høj – eller Danserhøj på nyere dansk. Han skriver: 'En rund Høj tæt ved Byen. Den har sikkert været omgivet af Steen, hvoraf 3 endnu ere tilbage. Den er siunken og ellers noget beskadiget.' Han tegner den ind på et skitseagtigt kort mellem Kirken og Bålhøj, og hvor den er placeret er cirka bag plejehjemmet Elmehøj. Da det er stedet, hvor vor den nye udstykning af grunde er placeret, foreslog Lokalthistorisk Arkiv navnet Danserhøj til udstykningen.

Samme Immanuel Jermiin var en præst, der havde ry for at kunne mere end sit fadervor, og der er flere beretninger om, hvordan han kunne mane – dvs. med besværgelser få ting til at ske. Han blev bl.a. tilkaldt til flere brande på gårde og ude i Vildmosen, hvor han slukkede ilden med det, vi i dag vil kalde magi. Ham er der flere gode historier om, men de må vente til en anden tur.

Hulvejen

Den historisk korrekte vej videre er ad den gamle hulvej, der tidligere gik skråt over marken bag Elmehøj og op over Bålhøj. I dag er kun den nordligste del bevaret.

Vejen har været brugt som adgangsvej til landbrugene nordøst for byen, som mælkevej dvs. den rute som mælkekusken kørte, når mælken skulle til mejeriet, og som postens rute, men endnu tidligere var vejen en del af det fintmaskede sti- og vejsystem fra oldtiden.

Vejen begyndte egentlig bag plejehjemmet Elmehøj og fortsatte i en lige linie over marken til Bålhøj. Efter aftale cirka i 1990 mellem Borgerforeningen og lodsejeren blev vejen dog på sit første stykke flyttet hen som gangsti langs udstykningen Bålhøj for derefter at følge det gamle forløb som hulvej.

Der er således flere muligheder mere for at komme videre til næste stop: Cyklister og gående kan følge stierne gennem Danserhøj-udstykningsen og fortsætte ad den bevarede del af hulvejen op til pladsen med udkigstårnet. Bilister kan køre ad Hallundvej og dreje til venstre af Bålhøjvej for at stoppe ved markvejen ind til Bålhøj lige efter den første mark på venstre side. Derfra kan man gå ad markvejen både hen til udsigtstårnet på den gamle bålhøj og ned på den tidligere sportsplads.

2: Bålhøj – signalsted/mødested

Bålhøj

Cirka på pladsen, hvor Borgerforeningen i samarbejde med Øster Brønderslev-Hallund Sparekasse for ca. 15 år siden rejste et udsigtstårn, var den gamle bålhøj placeret. Den var en del af det landsdækkende net af bålhøje – dvs. signalhøje, der var mindst én af i hvert sogn. Her på egnen var der også bålhøje i Hvilshøj og Hallund.

Bålhøj var således en del af det alarmerings- og folkevæbningssystem, der var i drift et stykke tid op i 1800-tallet, hvor det bl.a. blev anvendt i forbindelse med 'Slavekrigen' 1848. Der opstod dengang det rygte, at en hær af undslupne slaver fra Rendsborg hærgede op gennem Jylland, og der blev slået alarm. Folk bevæbnede sig og byggede mindre befæstningsanlæg for at forsvare sig mod et angreb, der aldrig kom, og som kun var baseret på rygter.

Bålhøjene virkede dog, og det har de måske gjort helt fra oldtiden, uden at man kan sige noget præcist om starttidspunktet. I Norge blev de etableret ca. år 950 som led i kystbevogtningen, og i en sag fra Sjællands Landsting i 1428 står de beskrevet som noget, der været gennem længere tid. Særligt i krigstider blev de aktiveret, og bålhøjene i Børglum-Jerslev Herreder blev bl.a. beordret bemanded med vagter fra 1716 under slutningen af Den Store Nordiske Krig (1701-20).

Det var endnu tidligere en gravhøj, hvor der er ældre indberetninger om, at randstene endnu var synlige, men der er i dag ingen spor af selve højen. Den gamle vej går gennem kanten af tomten, og ved vejarbejde er der tidligere fundet skår af forskellige lerkar og nogle få brændte ben.

Bålhøj Plantage

Også i begyndelsen af 1900-tallet var der megen gang i udviklingen i Øster Brønderslev med flere fælles projekter som forsamlingshus, brugsforening, andelsbageri m.v. I 1907 begyndte nogle af byens driftige mænd at tegne aktier til endnu et lokalt selskab, der havde til formål at etablere en plantage, der kunne fungere som samlingssted for byens borgere. Jorden blev købt i 1908, og da plantningen var færdig, havde hele projektet kostet 1.000 kr., der blev finansieret gennem salg af 100 aktier á 10 kr. fordelt på 50 personer.

Selskabet hed Bålhøj Plantage, og plantagen var placeret på den gamle Bålhøj og strakte sig mod øst og mod nord ned i lavningen. I mange år var Bålhøj en veldrevet plantage, og beplantningen blev med tiden ændret til at være flest løvtræer.

Øster Brønderslev Idrætsforening savnede en ny fodboldbane til afløsning for den gamle, der lå på hjørnet af Ahornvej og Elmevej. Og efter at de i flere år havde fået lov til at bruge lavningen i Plantagen, blev der i 1932 lavet en aftale mellem ØBI og Bålhøj Plantage.

I den forbindelse købte plantagen lidt mere jord til mod øst, så fodboldbanen kunne få den korrekte længde, og ØBI sørgede selv for, at pladsen blev planeret og tilsået med græs. Det arbejde foregik om søndagen med karle og heste fra de omkringliggende gårde. Foruden at være sportsplads i en årrække har Bålhøj været anvendt som samlingssted til udendørs møder som grundlovsfest, politiske møder, gymnastikopvisninger og sankthansbål.

I dag ejes plantagen af Borgerforeningen i Øster Brønderslev, der overtog plantagen i 1980'erne efter den havde været uden pasning i mange år. Overtagelsen skete efter et stort arbejde med at opspore de oprindelige aktier og deres nuværende indehavere, men det lykkedes, og Bålhøj Plantage er stadig et samlingssted og et godt sted til gåture for borgerne i området. Borgerforeningen har i de seneste år bl.a. holdt sankthansfest på den gamle sportsplads.

Ruten herfra er ændret i forhold til mulighederne for bare et par år siden, fordi endnu en mælkevej er nedlagt. Det drejer sig om Bålhøjvej, der indtil for få år siden fortsatte ligeud til Nibstrupvej. Vi er nu nødt til at dreje mod øst for at komme over til Snabhedevej og videre til Nibstrupvej. Cirka samme sted krydser vi stedet, hvor den gamle kongevej har passeret gennem sognet fra broen over Ryå syd for Hvilshøj og videre. Vi møder den igen senere på turen, så fortsættelse følger.

3: Stubdrup Friskole og gravhøje

Stubdrup Friskole

Her på den uværende adresse Nibstrupvej 175 blev Stubdrup Friskole etableret først i 1900-tallet, og der blev drevet skole her indtil 1953. Det var en privat skole på andelsbasis for især børn fra Stubdrup/Snabhede-området, hvor eleverne kom fra ejendommene i området, men også børn fra Øster Brønderslev gik i skole her.

Efter en periode med frøken Jensine Graven som lærerinde, blev Christiane Bastholm lærerinde her 1922-1944, mens skolen de sidste år havde skiftende lærere og vikarer.

Cirka i samme periode, som der var privatskolen her i Stubdrup, var der også privatskole i Øster Brønderslev, og det var her, Jensine Graven blev lærer. Den lå på hjørnet af Engvej og Broagervej.

Oprettelsen af de to privatskoler er en parallel til nutidens oprettelse af friskoler, og den skete i protest mod linien og læreren i den kommunale skole.

Ved den afsluttende generalforsamling var der en del diskussion af opløsningen af andelsselskabet bag skolen, for der var gæld til læreren og ikke penge nok i kassen. I den forbindelse diskuterede man også salg af bygningen, og resultatet blev, at skolen blev nedlagt og nu er privat beboelse.

Tinghøjene

Der er en del gravhøje og mange oldtidsfund fra flere perioder i et bredt bælte fra lige syd for stedet her gennem Stubdrup og videre gennem Nibstrup Plantage og til Grindsted Mark på den anden side af Jerslevvej. Det er netop langs Gl. Kongevej, at disse rige forekomster af gravhøje findes. Der har været mange flere, end der er tilbage i dag, for de fleste er blevet pløjet op.

Den 5,5 x 31 meter store høj lige syd for Stubdrup Skole hedder Stubdrup Kirkehøj, og i toppen er det til museet i Hjørring oplyst, at der er fundet et bronzekar med bæreringe.

Nyere forskning i stednavne og høje nær tingsteder viser, at der på stedet ofte har været placeret et simpelt kapel anvendt i forbindelse med tingstederne, men om det har været tilfældet her vides ikke. Højene i Stubdrup hed tidligere også samlet tinghøjene, men det vender vi tilbage til på næste stop.

4: Tingstedet og Slottet

Tingstedet

Mindestenen er placeret på stedet for Jerslev Herreds tingsted indtil 1688.

Tingene var steder for afgørelse af retslige stridigheder, og de knytter sig til den inddeling af landet i retskredse, der har udviklet sig siden før middelalderen. Her på egnen var hele Vendsyssel et samlet 'syssel' inddelt i herreder, hvor sognene Øster Brønderslev og Hallund har hørt til Jerslev Herred, der dækkede fra Vrensted til Hellevad. Herredsinddelingen går tilbage til oldtiden og kan spores i bl.a. stednavne og eksisterende, naturlige grænser, og hvert herred havde sit eget tingsted, hvor retslige stridigheder blev afgjort af en dommer, der kunne være herredsfoged, sammen med 7 gode mænd fra herredet samt en tingskriver til at registrere sagens forløb. Tinget blev holdt jævnligt på tingstederne, og her på dette tingsted var der ting hver tirsdag. Tingstederne lå normalt uden for landsbyerne, tæt på sognegrænserne og ofte ved en gravhøj midt i herredet. Selve tingstedet bestod af en firkant af store sten, hvor de anklagede sad under retssagen.

Også dette tingsted var placeret ved en gravhøj, selv om den ikke ses længere. Lige syd for tingstedet lå nemlig en gravhøj, der blev kaldt Tinghøj. Den er i optegnelser fra 1908 på Vendsyssel Historiske Museum anført som kun 75 cm høj og ikke egnet til undersøgelse. Der står desuden, at en del sten siges at være fjernet. I 1939 får den benævnelsen 'sløjfet', så den nuværende bakke er ikke resterne af højen, men kun en naturlig bakke.

Tingene blev holdt udendørs, og her på denne plads har der som nævnt på mindestenen været tingsted for hele Jerslev Herred indtil 1688, hvor der blev lavet fælles ting med Børglum Herred, og først fra det tidspunkt blev der beordret bygningen af et tinghus.

Allerede fra 1640 var man dog her på egnen tidligt fremme, og der blev bygget et tinghus mellem 'Bøgen' og Stubdrup, men det var ikke i brug så længe. I stedet rykkede man ind i storstuen i Møllergaard (den nuværende Østergaard) i Stubdrup, når vejret ikke var til udendørs rettergang.

En retssag, som foregik her på tinget i 1612, er kendt i alle detaljer. Hans Pedersen Mørk fra Øster Gjerndrup gik den 7. april til præstegården i Øster Brønderslev for at få sit fætters hjælp til at skrive et brev til fogeden i Dronninglund. Fætteren hed Jens Lauridsen og var søn af den daværende præst, Laurids Lauridsen (den ældre), og da han var student, kunne han skrive brevet, der var om en sag, hvor en pige på Øster Gjerndrup var blevet 'beligget'. De to fætre får frokost med åbenbart rigeligt og stærkt øl til, for efterfølgende sker der det tragiske, at Jens dør af et skud fra en bøsse tilhørende Hans.

Hvordan, det gik for sig, afklares ved afhøringer af tingsvidner 16. april, 23. april, 30. april, 7. maj, 14. maj samt af tingsvidner andre dage på Hundslund Birketing. De to parter var kommet op at skændes, og på vejen mellem byen og Øster Gjerndrup var der opstået slagsmål. Da den ene gik med en økse og den anden et gevær - 'fordi folk jo sædvanligvis var bevæbnet, når de gik fra hjemmet' - skulle det gå galt. Vidnerne er ikke helt enige om, hvem der begyndte, men det dræbende skud affyredes, efter at et slag med øksen rammer geværet. Sagen ender med, at Hans blev dømt for manddrab, men han blev ikke dømt fredløs. Han kunne nøjes med at betale mandebod til den dræbtes far og heraf skulle Hans selv, hans fædrene slægt og hans mødrene slægt betale hver 1/3.

Efter mine oplysninger bestod mandebod dengang af 54 mark, der svarede til 18 oksers værdi + en slags ekstraafgift (ligesom nutidens moms) på 3 Mark til Kongen. (På Sjælland var mandebod ikke så høj, for her kunne man nøjes med at betale 45 mark = 15 okser, så man kan sige at sjællændere (i hvert fald dengang) var mindre værd end jyder, nemlig helt præcist 3 okser mindre værd!)

Dette tingsteds galge, hvor nogle af de dømte forbrydere straks kunne hænges, hører I mere om, på næste stop. Den var placeret på en høj lidt vest for vejen til Øster Brønderslev, som i dag hedder Lindevej, men har fra gammel tid og helt op til nyere tid har heddet Tingvejen, og det er synd, den ikke hedder det mere.

Slottet

Her helt ude på det østlige hjørne af Nibstrupvej og Lindevej lå 'Slottet', der også har medført, at stednavnet 'Slotshuset' er vist her på et kort fra 1961, selv om selve huset efter mine oplysninger blev revet ned i 1933/34. Der var ikke tale om et slot i egentlig forstand, men det var et lille hus, og betegnelsen er enten givet af andre for sjov eller er opstået, fordi beboere selv har brugt det.

Huset blev ifølge nogle skriftlige og ikke offentlige erindringer, der findes i lokalhistorisk arkiv, bygget af Met' og Per Le. De boede tidligere i et ussel hus, der var gravet ind i sydsiden en af de lyngklædte høje i området, som dengang for store arealers vedkommende var hede. Sydsiden var bygget op af græstørv, og taget var beklædt med lyngtørv. Om vinteren, når sneen havde føget ind fra nordøst, var naboerne hver gang nødt til at komme og grave Met' og Per ud igen. Det var de to, der siden byggede huset, som fik navnet 'Slottet', og for dem måtte det have følt som et slot at flytte hertil fra jordhulen, selv om hele huset dengang var i ét rum. Når man kom ind, stod der til venstre et bord i sydsiden, hvor hønsene sad. Mod øst stod en bilæggerovn, som katten boede under, mens Met' og Per havde deres seng i det nordøstlige hjørne. Mod nordvest var et hjørne af rummet skilt fra til spisekammer, og der var kun et lille vindue i huset mod vest og to på sydsiden.

Efter Mettes død boede Line og Kresten Poulsen her, men de fik bygget en stue til huset, så der var plads til Lines forældre. Line og Kresten fik tilnavn efter huset og blev kaldt Slots-Line og Slots-Kresten. I dag bor der et barnebarn af dem i Øster Brønderslev, og han har stadig tilnavnet med sig og kaldes især af de ældre beboere for Slots-Thorvald.

5: Galgebakken

Galgebakken

Her stod Jerslev Herredstings galge, og her blev forhærdede forbrydere hængt, dvs. det var de 'uærlige forbrydere' som tyveknægte, der blev hængt her, mens de 'ærlige forbrydere' som mordere blev halshugget. Men det var altså lige her, at de 'uærlige forbrydere' blev hængt ved deres hals, til de var døde, og med den høje placering langs hovedvejen kunne galgen med de døde ses vidt omkring til skræk og advarsel for folk.

Alt i alt var straffene anderledes og hårdere end i dag, men der var forskel på folk, for tyveri var en mere alvorlig forbrydelse end mord.

I får lige et par gamle historier herfra:

Galgebakken var et farligt sted i folks bevidsthed, men alligevel lykkedes det en flok karle fra en af gårdene i Stubdrup at lokke en modig dreng til at tage herop en nat for at trække støvlen af en hængt tyv. Det sagde drengen, at han godt turde. Karlene troede ikke på drengen, men da det blev nat, løb han herop, og han så en hest med fuld oppakning stå bundet under den hængte tyv. Drengen hørte også en ynkelig og klagende lyd fra en kvinde fra området nedenfor Galgebakken. De uhyggelige lyde kom nede fra det fugtige område, så drengen skyndte sig hen og rykkede en støvle af den døde, svang sig op på hesten og red hjem i fuld fart. Derhjemme undrede de sig alle over, at han turde gøre det, men også over, hvor hesten var kommet fra. Endnu mere forundrede blev de, da de i oppakningen fandt en masse sølv og guld.

Der går nu mange år, og ingen kommer og vil have hesten, sølvet eller guld. Endnu flere år senere træffer drengen, der nu er en voksen mand, en meget gammel mand, som går og leder nede i det sumpede område, mens han klager sig. Det viser sig så, at denne mand var stukket af med en rig mands datter og hendes guld og sølv for mange år siden. Ved Galgebakken havde de gjort holdt, og manden havde slået kvinden ihjel og stoppet hende ned i sumpen. Det var hende, drengen havde hørt klage sig!

Ikke kun støvler blev der hentet her på Galgebakken. Dengang brygede man øl på alle gårde, og fra gårdene på egnen lod man gerne en modig person tage herud og skære en finger af én af de hængte. Folketroen sagde, at den afskårne finger skulle puttes i øltønden, mens det blev brygget, for så blev øllet meget bedre!

6: Kongevejen og Nibstrup Plantage

Gl. Kongevej

Her på stedet får I i korte træk historien om Gl. Kongevej, der fra oldtiden har været en af de vigtigste veje gennem Vendsyssel. Det bliver i kort version, for på en tidligere cykeltur så vi et andet stykke af den ved Hvilshøj og fik her mere at vide.

Vejen, der på denne strækning har været hovedvejen mellem Aalborg og Hjørring, gik fra Nørresundby gennem Hammer Bakker over Lindholm Å ved Skarvad Bro forbi Hvilshøj og videre til Kongsgården og nordpå gennem Nibstrup Plantage for senere at krydse Vrangbæk ved Brønderslev og fortsætte til Hjørring og videre til Skagen. Linieføring af den gamle vej vises på kortet som en stiplede linie.

Vejen blev anlagt dels selvfølgelig som forbindelsesled mellem samfund af mennesker og dels under hensyntagen til landskabet.

En anden funktion var at forbinde de forskellige ting, hvor retslige og andre afgørelser blev truffet, og netop Jerslev Herreds tingsted og også den tilhørende helt nødvendige galgebakke, som vi lige har hørt om, lå jo lige her ved Gl. Kongevej

Gl. Kongevej, Adelsvejen eller Kongelig Majestæts Hærstræde, som den også er blevet kaldt, var kun en mindre landevej, idet der ingen hovedveje var nord for fjorden. Et andet ord for den type vej var alfarvej.

Gl. Kongevej er et navn, vejen har fået sent i historien, og den har ikke kun været kongens hærvej, men en helt nødvendig hovedfærdselsåre, det var en vigtig og fælles opgave at holde ved lige. Det var en besværlig vej at færdes på, og det foregik helst til hest, til fods eller med meget små vogne. Vejen var ikke bedre, end at et fuldt vognlæs på den vej kun var 2-3 tdr. korn eller 50 mursten.

I dag ligger den helt nye 'kongevej' lidt længere fremme ad Nibstrupvej – den nye motorvej.

Gl. Kongevej kan i dag stadig bruges til at komme gennem Nibstrup Plantage og ud til Jerslevvej, men ikke i bil, for det midterste stykke er fyldt med løst sand, og vejen vil også i fremtiden blive til gående og cyklende trafik. Mens Bålhøj Plantage var i offentlig eje, var denne plantage ejet af to familier, men er nu overtaget af en lokal landmand, der er i gang med et større naturprojekt med det formål at genskabe en veldrevet skov også med høj rekreativ værdi.

Lidt længere mod vest ad Nibstrupvej er der endnu et eksempel på en mælkevej, der er blevet nedlagt. Det var Pilevej, som tidligere gik helt igennem fra Lindevej/Poppelvej, men nu slutter på gårdspladsen ved gården Granbak, når man kører ad den sydfra. Vejens forløb over markerne videre til Nibstrupvej er pløjet op inden for de seneste 12-15 år, mens et par veje mere i området er væk for mange år siden. Det var øst-vestvendte sideveje mellem Pilevej og Lindevej, og de var også mælkeveje, hvoraf den ene gik gennem Mosbaks have.

7: Vendsyssels ældste hus

Øster Nibstruphuset

På den østligste del af denne mark foregik en del af det, der er blevet kaldt Danmarks længste arkæologiske udgravning – nemlig udgravningerne foretaget i forbindelse med etableringen af ledningsnettet med naturgas.

Da arkæologer inden gravearbejdet havde være ude i landskabet for at rekognoscere, fandt de tilstrækkeligt interessante spor i overfladelagene til, at en egentlig udgravning blev foretaget. Det blev et spændende arbejde, der i 1985 afdækkede en øst-vestvendt hustomt, der var 19,5 meter langt og 7 meter bredt. De spor, man fandt, bestod af mindst 62 stolpehuller med de fleste placeret langs ydermurene og 6 tagbærende stolper i midten. Man havde regnet med at finde mere flint end de to meget fine dolke, der blev udgravet og de små rester af keramik, men der blev kun fundet et begrænset antal genstande under udgravningen. Det skyldes nedbrydningen af et beskyttende kulturlag. Ud fra fundene er huset dateret ca. til perioden 2.400-2.200 f. Kr. – dvs. den tidligste del af dolktiden i stenalderen. Den datering gør Øster Nibstruphuset, som det blev døbt efter gården, til det ældste hus i Vendsyssel.

Kilder til historierne er dels skriftlige kilder som artikler i Vendsyssel Årbog, optegnelser til Dansk Folkemindesamling og kilder i Lokalhistorisk Arkiv for Øster Brønderslev og Hallund Sogne, men også flere mundtlige kilder har været nyttige under planlægningen af turen.